

Wprowadzenie

W jednym ze swoich artykułów – *O przygotowaniu naukowym do filozofii* (1920) – Kazimierz Twardowski zaznaczał, że tytułowe przygotowanie wymaga między innymi dokładnej znajomości historii filozofii. Choć Twardowski umieszcza tę dyscyplinę poza obrębem nauk filozoficznych, to z drugiej strony podkreśla, że jest ona środkiem pomocniczym w formułowaniu i rozwiązywaniu zagadnień filozoficznych. Z kolei wniknięcie w zagadnienia filozoficzne jest niezbędne do tego, aby poważnie zajmować się historią filozofii. Jak czytamy w pierwszym zamieszczonym w tym tomie wykładzie, z filozofią wiąże się pojęcie poglądu na świat i życie, a ten znów pozostaje w ścisłym związku przede wszystkim z metafizyką jako nauką o pierwszych, ostatecznych przyczynach wszystkiego. Poglądy na świat i życie są rozmaite, od wieków się ze sobą ścierają, choć żaden z nich nie może zdobyć przewagi nad pozostałymi, gdyż nie może być uzasadniony naukowo. Mimo to poglądy takie wciąż powstają i utrzymują się, ludzie bowiem pragną widzieć ład w różnorodności zjawisk i potrzebują drogowskazów życiowych. A dziejami różnych poglądów na świat zajmuje się właśnie historia filozofii.

Te myśli Twardowskiego w pełni korespondują z jego stanowiskiem wypowiedzianym w roku 1929 w przemówieniu z okazji 25-lecia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego¹, w którym twórca Szkoły Lwowsko-Warszawskiej podkreślał wagę i potrzebę metafizycznych poglądów na świat i życie, a jednocześnie uznawał, że nie mają one i nie mogą mieć statusu wiedzy naukowej. Sam zresztą żywił taki metafizyczny pogląd na wszechświat, łączący determinizm z postawą

---

¹ Por. *Przemówienie prof. dra K. Twardowskiego na zebraniu jubileuszowym Polskiego Towarzystwa filozoficznego*, „Słowo Polskie” z 4.03.1929, nr 62, s. 8.

religijną². „Skłonności metafizyczne” Twardowskiego ujawniły się szczególnie wyraźnie w pierwszych latach jego twórczości (np. w jego artykułach *Filozofia współczesna o nieśmiertelności duszy* i *Metafizyka duszy* z roku 1895). Wydaje się, że osobisty stosunek Kazimierza Twardowskiego do metafizyki jest dobrą perspektywą, z jakiej warto podchodzić do jego wykładów z historii filozofii. Perspektywa ta pomaga we właściwej ocenie wagi, jaką przykładał do tej „nie-filozoficznej” dyscypliny. W przytoczonym już wykładzie (*Filozofia a pogląd na świat i życie*) Twardowski zaznaczał, że wielcy filozofowie mają w sobie coś z kapłanów, twórców religii, uczonych, artystów, działaczy społecznych, moralizatorów. I potrafił przekonująco to pokazać; zwłaszcza oddać powagę rozważań i wielkość dokonań Sokratesa, Platona i Arystotelesa.

Wykłady z historii filozofii starożytnej, opracowane w tomie V *Ineditów* Kazimierza Twardowskiego, zostały zrekonstruowane na podstawie dokumentów znajdujących się w Archiwum Kazimierza Twardowskiego (AKT) w następującej kolejności: (1) AKT P.4,1, *Uzupełnienia do wykładów „Historia filozofii w zarysie”*, 1930/1931; (2) AKT P.11,1, *Filozofia indyjska. Grecka do atomistów*, 1912/1913; (3) AKT P.1,1, *Przegląd dziejów filozofii od wieków najdawniejszych pod koniec wieku XVIII*, 1896 (część starożytna, strony rękopisu 1–82 oraz dwie ostatnie strony nienumerowane); (4) AKT P.2,1, *Historia filozofii greckiej. I. Tales, sofisci itd.*, 1898; (5) AKT P.2,2, *Historia filozofii greckiej II (w epoce rozkwitu) sofisci, Sokrates, Platon*, 1899; (6) AKT P.3,2, *Rozwój filozofii greckiej*, 1924/1925; (7) AKT P.2,3, *Historia filozofii greckiej od Arystotelesa do Ojców Kościoła*, 1900. Dokumenty te są maszynopisami (1, 2, 5, 6, 7) lub rękopisami z pewną ilością stron pisanych na maszynie (3, 4), zawierają też dość liczne odręczne dopiski i skreślenia. Obejmują one niemal osiemdziesiąt procent tekstu wszystkich notatek Twardowskiego do wykładów z historii filozofii starożytnej.

Wyszczególnione niżej tytuły opracowanych wykładów nieznacznie odbiegają od tytułów oryginalnych, co było podyktowane z jednej strony względami językowymi, a z drugiej – potrzebą dokładniejszego dostosowania niektórych tytułów do zawartości wykładów. Sens przyjętej kolejności prezentacji tekstów można ująć następująco. Tekst pierwszy (*Filozofia a pogląd na świat i życie*, 1930) wyznacza ogólne ramy rozumienia historii filozofii jako historii różnych

---

² Por. np. K. Twardowski, *Dzienniki*, opr. R. Jadczyk, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1997, cz. I, s. 75; cz. II, s. 254.

ścierających się ze sobą poglądów na świat i życie; tekst drugi (*Filozofia indyjska i grecka do atomistów*, 1912/1913) roztacza bardzo rozległą czasowo i kulturowo perspektywę takich poglądów na świat i życie, pozostając w granicach filozofii starożytnej, ale sięgając poza filozofię europejską i czas jej powstania; podobna szeroka perspektywa występuje w tekście trzecim, ale tu już w odniesieniu do filozofii europejskiej (*Przegląd dziejów filozofii od wieków najdawniejszych do końca wieku XVIII – część starożytna*, 1896). Dwa kolejne teksty następują po sobie w porządku chronologicznym dziejów filozofii oraz wygłaszania wykładów. Są to: tekst czwarty, *Historia filozofii greckiej od Talesa do Demokryta* (1898), oraz piąty, *Historia filozofii greckiej w epoce rozkwitu. Sofiści, Sokrates, Platon* (1899). Tekst przedostatni, szósty, *Rozwój filozofii greckiej od początków do Arystotelesa* (1924–1925), przedstawia jeszcze raz całościową perspektywę starożytnej filozofii europejskiej, ale jest on w odróżnieniu od tekstu trzeciego zapisem późnych wykładów Twardowskiego. Ostatni tekst (*Historia filozofii greckiej: Arystoteles, stoicy*, 1900) koncentruje się na filozofii Arystotelesa, będącej, jak można uznać, syntezą całej greckiej filozofii przeprowadzoną w duchu racjonalnym i umiarkowanym. Struktura opracowanych wykładów zwykle nieznacznie tylko odbiega od oryginalnej. Bardziej szczegółowa informacja na ten temat, wraz z przypomnieniem oryginalnego tytułu wykładu, znajduje się w przypisie redakcyjnym na początku każdego tekstu.

Poniższe objaśnienia obejmują najważniejsze zasady i oznaczenia zastosowane w opracowaniu:

(a) Oryginalny zapis wykładów ma często charakter skrótowy, dyspozycyjny, więc w dość licznych miejscach tekst został uzupełniony. Wstawione słowa i zwroty są ujęte w nawiasy kwadratowe. W przypadku oczywistych uzupełnień, takich jak rozwinięcie daty czy skrótu, nawiasy nie zostały wprowadzone. Skrótowe zdania jednak nie zawsze dało się uzupełnić albo nie zawsze było to celowe – szczególnie w sytuacjach, gdy skrótowy, konspektywny charakter miał jakiś dłuższy fragment wykładu lub cały cykl wykładów. Nawiasy kwadratowe zarezerwowane są dla tekstu redakcyjnego, wyjąwszy przypisy bibliograficzne – o czym za chwilę. Niektóre słowa były trudne do jednoznacznego odczytania. Słowa zaproponowane w ich miejsce są wyodrębnione za pomocą znaku: [†]. Wiele z tych propozycji jest prawdopodobnie właśnie tymi słowami, których użył Twardowski. W przypadku niemożności jakiegokolwiek sensownego odczytania danego fragmentu, również z powodu

uszkodzenia papieru, zastosowany został zapis: [?]. Nieliczne nieskładne zdania zostały zmodyfikowane, a ich oryginalne brzmienie jest podane w przypisach.

(b) Tekst wykładów został dostosowany do obecnych standardów w zakresie interpunkcji i ortografii. W dość nielicznych przypadkach zmieniono szyk wyrazów, zastąpiono stare, nieużywane już związki frazeologiczne i formy gramatyczne. Zostały użyte polskie odpowiedniki obcych wyrazów, szczególnie nazw i skrótów, np. „Memphis” (zamienione na „Memfis”), „Thales” (zamienione na „Tales”), „cf.” (zamienione na „por.”, łac. *confer*, „porównaj”). Większość terminów z zakresu kultury i filozofii indyjskiej oddano w ich spolszczonych wersjach (np. joga, wajsześzika itd.). Zabieg ten ułatwia czytanie oraz ujednolica niekiedy różny zapis tych samych wyrazów w oryginalnym tekście. Tytuły poszczególnych cykli wykładów zostały nieznacznie zmodyfikowane, to samo dotyczy w pewnym stopniu ich struktury. Odpowiednie informacje znajdują się na początku każdego cyklu w przypisie redakcyjnym. Podział tekstu na akapity w dużej mierze jest odredakcyjny.

(c) Prace, na które powołuje się Twardowski, zostały wyszczególnione w końcowej bibliografii. Zostały też uzupełnione ich opisy bibliograficzne, zwykle niekompletne. Wskazówek w tym zakresie dostarczył sam tekst wykładów, a ponadto spis pozycji znajdujących się w księgozbiornie Twardowskiego (jest on obecnie częścią zasobów Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF). W związku z tym w tekście głównym opracowania zostały zastosowane odsyłacze bibliograficzne w stylu APA, np.: [Zeller 1876: s. 58]³. Zastępują one odwołania, składające się zazwyczaj z nazwiska autora pracy i jej tytułu (często skróconego). Zmodyfikowane odsyłacze znajdujące się w tekście głównym odnoszą się do przytoczonych cytatów czy wyraźnie określonych fragmentów tekstu. Twardowski jednak często odnotowywał – w nagłówku strony lub na marginesie – źródło będące podstawą jakiegoś dłuższego fragmentu wykładu. Tego rodzaju notatki bibliograficzne również są ujęte za pomocą odsyłaczy w stylu APA, jednak odsyłacze te zostały dla odróżnienia umieszczone w przypisach dolnych. Każdy przypis dolny pochodzący od Twardowskiego jest oznaczony na końcu za pomocą zapisu: [Przyp. K.T.] (poniżej przykład przypisu wskazującego, że

---

³ Przypisy te w niektórych przypadkach odbiegają od standardowej formy, gdyż niekiedy Twardowski podawał w notatkach bibliograficznych dodatkowe informacje, co zostało odzwierciedlone w opracowaniu.

podane w nim źródło odnosi się do dłuższego fragmentu wykładu⁴). Przypisy dolne bez oznaczenia „[Przyp. K.T.]” pochodzą od redaktora tomu.

(d) Dopiski, uzupełnienia, również znajdujące się na marginesie, zostały włączone w tekst wykładu lub umieszczone w nawiasach, a niekiedy ujęte jako przypisy. Czasem jednak tekst na marginesie został opisany w przypisach redakcyjnych. Dłuższe lub krótsze wypowiedzi na odwrotach kart, do których prowadzą odnośniki, z zasady są potraktowane jako przypisy. Do przypisów przeniesione są również *didascalia* dydaktyczne – wskazówki kierowane przez Autora do samego siebie, poprzedza je skrót „*did.*” (od łac. *didascalium*, poniżej przykład⁵).

(e) Wykreślone fragmenty tekstu zostały pominięte, jeśli nie wydawały się istotne (np. taka sytuacja zachodzi, gdy skreślone jest słowo „znikną” i zastąpione jest przez „rozpłyną się”); gdy są niedokończone, np. „Wpłynął on...” (i dalej brakuje tekstu); złożone z pojedynczych słów albo nieczytelne (np. na skutek wielokrotnego poprawiania tekstu). Często też Twardowski porzuca myśl, zamierzając ją inaczej lub pełniej rozwinąć dalej albo umieścić skreślony fragment w dalszym miejscu – w takich wypadkach wykreślone fragmenty również zwykle nie są uwzględnione. Zasadniczo więc opracowanie skupia się na ostatecznej wersji tekstu. Skreślenia istotnie różniące się od zastępującego je tekstu lub interesujące z innych względów znajdują się w przypisach odredakcyjnych wraz z adnotacją, że w danym miejscu został skreślony podany dalej fragment.

(f) Pozostawiono dane biograficzne podawane przez Twardowskiego, zwłaszcza daty życia omawianych filozofów, jednak w przypadku rozbieżności z obecnym stanem wiedzy w nawiasach kwadratowych podano aktualne dane, zaczerpnięte z encyklopedii PWN.

(g) Wyliczenia występujące w różnych formach zostały w większości przypadków oddane w postaci: (1), (2), (3)... , ewentualnie (a), (b), (c)... Niekiedy jednak lepsze okazywało się wyliczenie za pomocą liczb rzymskich.

(h) W opracowaniu pominięto sporządzone przez Twardowskiego rysunki, tabele, schematy. Są one dość nieliczne i zwykle nie niosą za sobą dodatkowych treści. Odnotowano jednak ich występowanie w przypisach redakcyjnych.

⁴ [Burnet 1908: s. 159]. [Przyp. K.T.]

⁵ *Did.*: „Objąść to”.

(i) Wykłady zawierają bardzo liczne fragmenty zapisane w języku greckim, czasem w wersji transliterowanej na alfabet łaciński. W niektórych przypadkach Twardowski podaje ich tłumaczenia, lecz przeważnie tego nie czyni. Każdy fragment grecki nietransliterowany został zapisany zgodnie z oryginałem, a dodatkowo, w nawiasie kwadratowym, jest podana jego transliteracja prosta, niezawierająca znaków diakrytycznych, oraz jego tłumaczenie na język polski, często z przytoczeniem źródła cytatu, którego w wielu przypadkach oryginalny tekst nie podaje. Gdy fragment grecki został przez Twardowskiego zapisany w alfabecie łacińskim, wtedy w nawiasie kwadratowym dodatkowo podano jego wersję w grece, a ponadto – jak w poprzednim przypadku – tłumaczenie na język polski oraz ewentualnie źródło. Źródła cytatów w tym przypadku podane są w sposób tradycyjny (np. cytaty z Platona według paginacji Stephanusa). Ewentualne redakcyjne uzupełnienia tłumaczeń zaznaczone są za pomocą symbolu „< >”, np. *organon* [ὄργανον, dosł. „narzędzie <poznania>”].

(j) Powtarzające się greckie słowa, których tłumaczenie już zostało podane, zwykle nie są opatrzone tłumaczeniem, chyba że chodzi o jakiś szczególny odcień znaczeniowy danego słowa lub tłumaczenie jest istotne z innych względów. Niektóre tłumaczenia wynikają jasno z kontekstu, np. w zdaniu: „Wszak sam Filolaos uważa duszę za istotę od ciała niezależną, przemieszczującą w ciele jakby w więzieniu, *phroura* [φρουρά], jakimś albo pogrążoną jakby w grobie, *sema* [σῆμα]”. Tutaj nie ma wątpliwości, że greckie słowa znaczą, kolejno, „więzienie” i „grób”. Na końcu tomu znajduje się słowniczek grecki zawierający występujące w tekście słowa oraz wybrane zwroty.

(k) Teksty zostały przepisane i opracowane przez redaktora tomu, natomiast pan magister Łukasz Kowalik opracował wszystkie fragmenty greckie (a także łacińskie): odczytał je, przepisał, przetłumaczył, wyszukał ich źródła. Pomógł również w odczytaniu niektórych odręcznie pisanych słów. Bez jego wkładu powstanie tomu w jego obecnym kształcie nie byłoby możliwe. Pełna odpowiedzialność za całość kształtu opracowania spoczywa oczywiście na jego redaktorze.

Wojciech Rechlewicz